

Пісня над піснями

КУПИТИ

Про книгу

Переклад з їдишу та передмова Петра Рихла. Упродовж багатьох десятиліть Йосиф Бурґ був літописцем і хроністом єврейського життя. У своїх творах він показав його злети й падіння, радощі й печалі, а також трагедії та катастрофи, спричинені подіями Голокосту. Як письменник він працював переважно в жанрах малої прози, до яких належали оповідання, новела, ескіз, нарис, есей. Проте інколи здається, що він писав якусь одну безкінечну книгу, в якій неможливо поставити останньої крапки, як неможливо її поставити в самому житті. Над творчістю Йосифа Бурґа немовби начертана талмудична сентенція: «Забуття затримує прихід Месії, і тільки пам'ять прискорює його». Його оповідання читаються - навіть там, де вони буцімто описують лише автентичні події - як надзвичайно переконливі варіації саме цієї квінтесенції всієї людської, перманентно орієнтованої на майбутнє культури. Вишукана мова Йосифа Бурґа дає нам уявлення про культуру прийдешніх часів, котра черпатиме свою силу з живої пам'яті, а не забуття.

Йосиф Бург



ПІСНЯ НАД ПІСНЯМИ

Вибрана проза

Йосиф Бург

ПІСНЯ НАД ПІСНЯМИ

Вибрана проза

Упорядкування, передмова та переклад з їдишу Петра Рихла



Чернівецька міська рада



Georg Drozdowski Gesellschaft Klagenfurt



Чернівці

Книги — XXI

2012

ББК 84(0)9

Б 91

Йосиф Бург

Пісня над піснями. Вибрана проза / Упор., передм. та пер. з їдишу Петра Рихла. — Чернівці: Книги — ХХІ, 2012. — 148 с.

ISBN 978-617-614-456-4

Йосиф Кунович Бург (1912-2009) — відомий єврейський письменник, «останній лицар їдишу». Його перу належить низка філігранно написаних прозових книг — «Над Черемошем» (1939), «Отрута» (1940), «Життя триває» (1980), «Перегук часів» (1983), «Запізніле відлуння» (1990), «Два світи» (1997), «Заплутані стежки» (1997) та ін. Ім'я письменника широко знане на багатьох континентах, а його оповідання, новели, документальні нариси та есеї неодноразово перекладалися різними мовами світу й виходили в багатьох країнах окремими виданнями. В 1997 р. побачила світ книга Й.Бурга «Квіти і сльози» українською мовою. За свою літературну творчість письменник був удостоєний літературних премій Герша Сегала (Ізраїль) та Теодора Крамера (Австрія). — Книга «Пісня над піснями», що виходить до століття з дня народження письменника, містить вибрані зразки його оповідної та есеїстичної прози.

ББК 84(0)9

Книга вийшла за фінансової підтримки **Чернівецької міської ради, Земельного уряду Федеральної землі Каринтія (Австрія) та Товариства Георга Дроздовського, Клагенфурт (Австрія)**

В оформленні обкладинки книги використано фрагмент картини Марка Шагалла «Самотність», 1933, олія (Тель-Авів, Ізраїль)

ISBN 978-617-614-456-4

© Бург Йосиф

© Рихло Петро, упорядкування, переклад, передмова, 2012

© Видавництво «Книги — ХХІ», 2012

ОСТАННІЙ ЛИЦАР ЇДИШУ

Понад двадцять років тому, на початку 1990-х, західнонімецька газета “Райнішер Меркур” помістила на своїх шпальтах інтерв’ю з буковинським єврейським письменником Йосифом Бургом. Серед багатьох надзвичайно цікавих свідчень, які піднімають завісу над складною долею митця, там можна прочитати й таке: “Коли я народився, Австрія вважалася нашою вітчизною, Відень — нашою столицею, а Франц-Йосиф — нашим цісарем. Коли я був підлітком, то нашою вітчизною стала Румунія, нашою столицею — Бухарест, а Фердинанд — нашим королем. Коли я дійшов зрілості, то наша вітчизна почала зватися Радянським Союзом, наша столиця — Москвою, а Сталін був батьком усіх народів. Але я не австрієць, не румун і не росіянин, я — буковинець... Я буковинець від маківки до п’ят” (№ 52 від 27.12.1991).

У цьому зізнанні сивочолого єврейського письменника — ключ до розуміння парадоксальності, але водночас і глибокої закономірності його життєвого й творчого шляху. Бо куди б не закидала примхлива доля Йосифа Бурга — на Волгу чи на Кавказ, у Сибір, на Урал чи в Середню Азію, в європейські країни й світові столиці — Буковина завжди жила в його серці як та єдина, незамінна земля обітована, на якій стояла колиска його дитинства, а понад нею звучала лагідна материнська пісня.

Один із секретів популярності творів Й.Бурга — а вони перекладені на багато європейських мов — полягає, на моє глибоке переконання, саме в його постійному тяжінні до свого рідного краю. Колись американський письменник В. Фолкнер зробив для себе відкриття, що його власна “мініатюрна поштова марка рідної землі вартує того, щоб про неї писати”, що всього життя не вистачить, “щоб вичерпати цю тему”. Так виник міфічний округ Йокнапатофа, в якому відбувається

дія майже всіх його оповідань та романів. Німецький письменник Грегор фон Рецдорі, до речі, також буковинець за походженням, вигадав, подібно до Фолкнера, свою умовну країну — Магребінію, у якій живуть його дещо дивакуваті, ексцентричні й гротескні герої. Йосифу Бургу не потрібно було нічого вигадувати — художній простір його творів настільки унікальний, що йому міг би позаздрити будь-який письменник: багатонаціональний регіон, де, за словами Рози Ауслендер, “чотири мови уживалися вкупі”, в епоху крутих віражів і карколомних зрушень історії — ось арена, на якій розгортаються події його книг.

Йосиф Бург народився 30-го травня 1912 р. у мальовничому прикарпатському містечку Вижниця — знаменитому центрі буковинських хасидів, де в той час майже 90 відсотків населення становили євреї, де в численних синагогах горіли тисячі свічок і розташовувалась резиденція династії вижницьких “ребє-чудотворців”. Останнього вижницького ребє звали Ізраель бен Борух. Коли мати Йосифа Бурга попросила його благословити її сина, він буцімто відповів їй: “Навіщо? Він уже благословенний”.

Письменник завжди любив це затишне містечко свого дитинства, він присвятив йому немало зворушливих рядків: “Вижниця! Достатньо розділити твоє ім’я на склади, вимовити кожен склад повільно й протяжно, — і почуєш, як завивають поміж скелями вітри, й гірська річка несе свої бронзові води, по яких мій батько весь свій вік сплавляв плоти” (“Скалки”).

Плотогонами були й діди, й прадіди письменника. Доля багатьох поколінь роду Бургів залежала від крутої вдачі Черемошу. Тому й для нього це річка не звичайна, а майже фатальна, магічна й священна, немов Йордан. На березі Черемошу, біля самої води, стояла його батьківська хата. Черемош заколисував його вічним шумом своїх бурхливих хвиль, Черемош годував усю родину. Свою першу книжку,

яка вийшла напередодні Другої світової війни, він назвав “Над Черемошем”.

У Вижниці Й.Бурґ навчався у початковій школі й у хедері, традиційній єврейській школі, де тлумачили Тору — П’ятикнижжя Мойсееве. Тут, у злиденному єврейському кварталі, минало його дитинство. Тут приходило до нього перше осягнення світу, яке глибоко вкарбувалося в серце, щоб бути пронесеним крізь роки й відстані й ожити відтак в його меланхолійних, сповнених невимовної туги оповіданнях і новелах.

Як зримо постають у творах Й. Бурґа сцени дитинства! Які правдиві, неповторні персонажі виходять із мороку вічності, осяяні світлом і теплом авторської любові! Споконвічні буковинські трудівники — прості люди, що вміють орати й сіяти, шити й ткати, сплавляти ліс і випасати худобу — кравець Мойдл, плотогон Берке, лісоруб Зуня, лісовий сторож Азріел... Леонід Фінкель справедливо вказував на те, що герої Й. Бурґа — це представники найдавніших, сказати б, біблійних професій: пастухи, теслі, лісоруби, гончарі й т.д. (“Черновіцер блетер”, Ч. 13, 1991). Їх галерея у Й. Бурґа доволі численна, в різних новелах вони можуть мати різні наймення й біографії, але всі вони мають єдину долю, визначену їм часом і обставинами, історичними реаліями життя Буковини упродовж міжвоєнних десятиліть. Хоча письменник працює переважно в жанрі малої прози, інколи здається, що він пише якусь одну безкінечну книгу, в якій неможливо поставити останньої крапки, як неможливо її поставити в самому житті.

Юність Й. Бурґа припала на буремні 1930-ті роки, коли в Європі вже піднімав голову нацизм, коли закладалися ідеологічні підвалини расової теорії і визрівали передумови великої Катастрофи. Худорлявий буковинський юнак в окулярах з товстими скельцями та з румунським паспортом у кишені студіював на той час германістику у Віденському

університеті. Буковина ще не відчувала тої загрози, яка вже цілком реально нависла над європейськими народами. Саме тоді тут почало активно вирувати духовне життя: виникали нові газети й журнали, засновувалися видавництва, книжкова продукція надходила до чернівецьких книгарень мало не з цілого світу. Єврейська громадськість мала також свій друкований орган — літературний тижневик “Черновіцер блетер”, де в 1934 році з’явилося перше оповідання молодого письменника. Відтоді Й. Бург почав упевнено завойовувати свого читача. Його довоєнні книги оповідань “Над Черемошем” (“Афн Черемош”, 1939) та “Отрута” (“Сам”, 1940) були прихильно зустрінуті читачами й критикою, проте невдовзі, у вирі бурхливих історичних подій, їх невеличкі накладі майже безслідно зникли. Нині вони належать до унікальних рідкісних видань, які в єдиному примірнику зберігаються в Австрійській національній бібліотеці у Відні.

Письменник був не тільки свідком доленосних для Буковини подій, він став їх літописцем і хроністом. На його очах змінювалися політичні режими, перекроювалась карта Європи, вчорашні ідеали й моральні цінності втрачали своє значення й затоптувались у бруд, а натомість проголошувались нові, шовіністичні й людиноненависницькі гасла. Мені здається, що серед читачів Й. Бурга найбільш вдячними мали б бути йому історики, тому що чесні й об’єктивні свідчення письменника — белетристичні й публіцистичні — здатні замінити цілі полиці архівних документів. Але він був не просто свідком, а живим учасником тих процесів, про які розповів нам у своїх новелах і нарисах правдиво й щиро. Це спогади про своїх колишніх вчителів і наставників у літературі — єврейських письменників Менделя Нейгрешла, Бера Горовіца, Елієзера Штейнбарґа, ім’я якого носить нині Товариство єврейської культури в Чернівцях, Якова Штернберґа або Мойше Альтмана. Троє останніх були уродженцями молдавського

містечка Липкани (т.зв. “Липканський Олімп”), але їхня літературна діяльність розгорталася в основному в Чернівцях. Й. Бург добре знав і геніально обдарованого поета Кубі Воля, життя якого обірвалося на 24-му році життя від туберкульозу. Він присвятив йому прекрасний, художньо довершений новелістичний портрет. Сьогодні в Ізраїлі існує премія Кубі Воля, якою нагороджують молодих поетів. Тепло згадує Й. Бург і трубадура єврейської балади, одного з найвидатніших поетів, які писали на їдиші, Іцика Мангера, котрий у 1930-ті роки був постійним завсідником чернівецьких пивничок і кав’ярень. На його незабутні поетичні вечори квапилося потрапити все місто. Де ще можна прочитати про ці події, про цих людей, як не у Йосифа Бурга?

Війна й фашизм забрали у письменника брата, який загинув, захищаючи свободу іспанського народу, й матір, яку нацисти напівживою закопали у землю. Сам письменник знайшов пристановище спочатку серед німців Поволжя, де він якийсь час працював учителем німецької мови, а потім жив у різних містах Російської Федерації, викладаючи зарубіжну літературу в педагогічних закладах. Двадцять років він не наважувався повернутися у свій рідний край, на Буковину. “Я думав, — згадує письменник, — що каміння буде ридати під моїми ногами, коли я знову повернуся сюди — і воно справді ридало”. Однак він не міг довше залишатися в Росії, все його єство поривалося до отчої землі. І коли, нарешті, знову оселився в Чернівцях, то відчув, як у нього немовби знову вирости крила.

Саме тоді, на початку 1960-х років, у Москві було засновано перший центральний журнал на їдиші “Советіш геймланд”. Якщо раніше він писав тільки “в шухляду”, то тепер з’явилася надія на публікацію своїх творів. Майже цілковито розгромлена в боротьбі з “космополітизмом” у 40-50-х рр. 20 століття єврейська література поступово почала знову спинатися на ноги. Буковинський письменник був одним з найактивніших учасників її відродження. Після тривалого інтервалу,

що розтягнувся на кілька десятиліть, до читача знову почали приходити книги Йосифа Бурґа: “Життя продовжується” (“Дос лебн гейт вайтер”, 1980), “Перегук часів” (“Іберруф дер цайтн”, 1983), дві перекладних книги — “Жизнь продолжается” (1987) — російською та “Пісня над піснями” (1988) — німецькою мовами, “Запізніле відлуння” (“А фаршпетіґтер ехо”, 1990), “Два світи” (“Цвей велтн”), “Заплутані стежки” (“Фарвіррте штеґе”, обидві — 1997). До 80-літнього ювілею письменника з’явилася книга “Під одним дахом” (1992), а згодом ще одна під назвою “Щедра осінь” (2000) — збірки критичних статей і матеріалів про творчість Й.Бурґа, вміщених свого часу в зарубіжній та вітчизняній пресі. В 1999 р. у мюнхенському видавництві Петера Кірхгайма побачила світ книга “Запізніле відлуння”, у якій тексти письменника паралельно публікуються двома мовами — їдишем (у латинській транскрипції) та німецькою, а згодом у німецькому видавництві Ганса Больдта виходять книги “Йом кіпур” (2001) та “Зорі не старіють” (2004). Немов давньогрецькому міфологічному Антесві, додала письменникові нових творчих сил рідна буковинська земля.

Сьогодні творчість Й. Бурґа широко знана у світі. За останні роки його книги були перекладені кількома мовами, серед них — німецькою, італійською, російською, польською, українською (“Квіти і сльози”, 1997), а вже згадане німецьке видавництво Ганса Больдта заснувало цілу книжкову серію під назвою “Оповідач Йосиф Бурґ”, у якій досі вийшло 8 невеличких за обсягом, але дуже гарно й ошатно оформлених томиків. До столітнього ювілею письменника, який виповнюється 30-го травня 2012 р., австрійська дослідниця творчості письменника Рафаела Кіцмантель підготувала у віденському видавництві «Мандельбаум» монографію під назвою “Вчорашній єврейський світ. Йосиф Бурґ і Чернівці”. Переконливими знаками міжнародного визнання письменника стали присудження йому літературних премій Герша Сегала (1992, Ізраїль) та Теодора Крамера

(2009, Австрія), а також нагородження його високими державними відзнаками Австрії та Німеччини.

Проте найбільше важили письменникові ті вияви пошани, яких він удостоївся на своїй рідній землі. Їх також чимало, адже він був членом Спілки письменників України, довголітнім головою єврейського Товариства імені Елієзера Штейнбарґа, засновником і головним редактором відродженого єврейського часопису “Черновіцер блетер”, почесним громадянином міста Чернівці, Заслуженим діячем культури України. Однак найбільшою радістю Бурґа-письменника було усвідомлення того, що його твори знають і читають буковинські земляки. Гадаю, що й поява напередодні столітнього ювілею письменника цієї книжки українською мовою принесла б йому несказанну втіху. А ще з особливою гордістю він завжди згадував, що одну із затишних вулиць рідної Вижниці, де він колись босоніж бігав малим хлоп’ям, було названо його ім’ям. Йому надзвичайно імпонувало те, що цю шану земляки виявили йому ще за життя.

Розвиток їдишомовної єврейської літератури, яка мала на Буковині свої глибокі традиції, був брутально перерваний Голокостом, а відтак прихованими антисемітськими тенденціями радянської ідеологічної й політичної системи. Упродовж багатьох років Йосиф Бурґ вважався останнім лицарем їдишу не тільки на пострадянському просторі, але й загалом у всій Європі. З його відходом у вічність 10-го серпня 2009 р. закотилася ціла епоха однієї з найсамобутніших європейських культур. Проте євреї завжди сподіваються на чудо, і часом ці чудеса збуваються. Бо ж хіба не чудом було відродження проголошеного “мертвою мовою” івриту й постанови єврейської держави Ізраїль? Так само не може безслідно зникнути їдишистська культура — настане час, коли щире зацікавлення нею перейде у бажання відродити її нетлінні скарби, і тоді вона знову воскресне у всій своїй красі та звабі. Йозеф Бурґ щиро вірив у таку перспективу й своїм лицарським

служінням їдишу невпинно наближав цей день.

Петро РИХЛО

СКАЛКИ

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ